

NOVUM

Magazine der Juridische Faculteit Universiteit Leiden

Questionnaire

*Prof. mr. dr. drs. Mirjam
Sombroek-Van Doorn*

IN GESPREK MET...

Prof. mr. dr. Reijer Passchier

Column

Lofzang op de markt

Actualiteit

*De val van FTX & de
toekomst van crypto*

Leidse Cultuur

*Poëzie aan de muren
en harten*

INHOUDSOPGAVE

3	Voorwoord <i>Karel Wijdeveld</i>
5	Assessor aan het woord <i>Julie Külsen</i>
6	Column prof. dr. Andreas Kinneging <i>Lofzang op de markt</i>
9	Leidse Cultuur <i>Poëzie aan de muren en harten</i>
12	Eerstejaarsrubriek <i>Hoe vergaat het onze jongste juristen?</i>
15	Actualiteitenrubriek <i>Wat betekent de val van FTX voor de toekomst van crypto?</i>
16	In gesprek met... <i>Prof. mr. dr. Reijer Passchier</i>
20	Questionnaire <i>Prof. mr. dr. drs. Mirjam Sombroek-Van Doorm</i>

VOORWOORD

Waarde lezer,

Het is mij een waar genoegen om ook in 2023 voor u de NOVUM te mogen inluiden. Uiteraard, het nieuwe jaar is reeds volop gaande en het gebruik van het bijvoegelijk naamwoord 'nieuwe' is haast een gotspe. Toch wil ik u via deze weg het beste wensen voor dit jaar. Er is immers nog voldoende tijd om er het beste van te maken. Indien u in deze luttele periode van slechts twee maanden al zeer veel gedaan en bereikt hebt, neem ik mijn woorden terug en wens ik u veel succes met het volplannen van de zomervakantie.

Over vluchtige uitwegen gesproken: is het u al bekend dat mogelijk de scriptie uit het studieprogramma van de bachelorstudenten Rechtsgeleerdheid wordt gehaald? Joepie! De jonge jurist hoeft in zijn derde (of vierde, of vijfde, of ...) studiejaar niet meer zelfstandig een grondig onderzoek te doen en dat nader uit te werken! Onderzoeken en schrijven is immers een bezigheid voor stoffige geleerden en de jonge jurist is juist veel meer praktijkgericht. De jonge jurist houdt zich liever bezig met wat uiteindelijk daadwerkelijk telt in het leven: een mooi, dynamiek, divers en - bovenal - *uniek* baantje aan de Zuidas.

Waarom heeft men dit niet eerder bedacht? Mogelijk omdat de interesse in en het beoefenen van de Nederlandse taal dreigt te verdwijnen, nu bezigheden als lezen en schrijven niet meer van deze tijd zijn. Mogelijk omdat meerdere vakken binnen de Leidse, juridische masters juist wel gericht zijn op het zelfstandig verrichten van onderzoek en schrijven. Mogelijk omdat zelfs het mooie, dynamische, diverse en - bovenal - *unieke* baantje aan de Zuidas ook grotendeels bestaat uit onderzoeken en stukken schrijven.

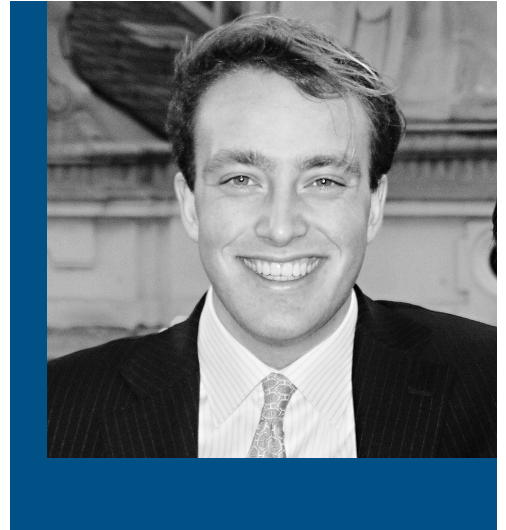
Vergeef mij mijn cynisme. Ik ben slechts een bezorgde student met een mogelijk ietwat oubollige mening. Moet u naar mij luisteren? Absoluut niet. Wel nodig ik u middels het bovenstaande uit om over deze ontwikkelingen na te denken en er een eigen mening over te vormen. Is dit de wijze hoe 'wij' vanaf heden de studie Rechtsgeleerdheid willen inrichten? Nog meer gericht op het zo snel mogelijk halen van een papertje, en minder gericht op het academische? Ik laat de keuze aan u.

Voor iedere lezer, maar vooral voor eenieder die zich schaart bij de groep van stoffige geleerden, staat wederom een prachtige editie te wachten na het omslaan van deze bladzijde. U wordt meegenomen naar het verleden, middels de vaste rubriek '*Leidsche Cultuur*', en weer met beide benen in het heden gezet door de '*Actualiteitenrubriek*'. Daarnaast biedt deze editie interviews met twee zeer interessante mensen: Mirjam Sombroek-Van Doorm geeft antwoord op de grootste levensvragen ("Wat is uw favoriete gerecht?") en Reijer Passchier doet een boekje open over het verloop van zijn academische loopbaan.

Dit, en nog veel meer zult u vinden in de Februari-editie van NOVUM Magazine. Thans rest mij slechts u veel leesplezier te wensen!

Karel Wijdeveld,

Hoofdredacteur NOVUM

FACULTEITSAGENDA

- 8 februari *Dies Natalis*
- 13-17 februari *NSE actieweek (NSE is in te vullen t/m 13 maart)*
- 11 februari *Dies voor Alumni*
- 20 februari *Online Master Experience day*
- 24 februari *Online Master Experience day*
- 25 februari *Bachelor Open day*
- 17 maart *On Campus Master Experience day*

ASSESSOR AAN HET WOORD

Beste student, medewerker, geïnteresseerde,

Het nieuwe semester is inmiddels weer begonnen. Ik wens een nieuwe lichting (februari)studenten een warm welkom toe op onze faculteit. Voor alle andere studenten en docenten hoop ik dat jullie een welverdiende (kerst)vakantie hebben gehad en dat alle (her)tentamens goed zijn gegaan.

Het afgelopen semester zijn een aantal interessante ontwikkelingen in gang gezet. De voornaamste is de start van de Taskforce voor de implementatie van de kernvisie. Voor iedereen die niet op de hoogte is van dit proces zal ik kort de ontwikkelingen van het afgelopen jaar schetsen. Omdat om de zes jaar een onderwijsvisite plaats moet vinden (onderwijsinspectie), zorgt de faculteit om de drie jaar voor een interne controle middels een Midterm review. Vorig jaar rond deze tijd nam een onafhankelijke commissie het onderwijs op onze faculteit onder de loep. Uit deze midterm review kwamen een aantal aanbevelingen voor ons bachelor onderwijs.

Met deze aanbevelingen is de Kernvisiecommissie aan de slag gegaan. Deze groep (bestaande uit docenten, studenten, stafdiensten en externe ondersteuning) heeft voor de zomer een rapport aangeleverd bij het Faculteitsbestuur. In dit rapport werd een nieuwe visie voor ons bachelor onderwijs geschetst met daarbij enkele maatregelen om deze nieuwe visie te verwezenlijken. Dit rapport is besproken met de verschillende gremia, en er zijn (o.a.) inloopuren georganiseerd om input vanuit de faculteit op te halen. Nadat bleek dat er vanuit de verschillende hoeken in de faculteit steun voor de nieuwe kernvisie bestond, is een nieuwe Taskforce geïnstalleerd die plannen zal ontwikkelen ter implementatie van de visie. Deze Taskforce zal dit nieuwe semester aan de slag gaan.

Voor zover het proces. Als je hier bent aangekomen met lezen zal je je misschien afvragen; leuk hoor al dat vergaderen, maar wat gaat dat concreet betekenen voor het onderwijs dat ik volg of geef? Met andere woorden; wat is precies het doel van de kernvisie? Deze visie staat in het teken van een cultuuromslag. Onze juridische bachelor opleidingen hebben een laag studiesucces. De lage opkomst van studenten in werkgroepen en colleges bevordert de activatie en het leerproces van studenten in onvoldoende mate. Dit zorgt voor een hoge werkdruk voor docenten en de ondersteuning. Er zijn veel studenten, en dezelfde studenten komen vaak terug om meerdere malen dezelfde vakken te doen.

De faculteit wil toe naar bachelor onderwijs met een sterke identiteit waarin studenten op hoogwaardige en activerende wijze kennis en vaardigheden ontwikkelen. Met de implementatie van de kernvisie zal vrijblijvendheid worden tegengegaan en actief studiegedrag worden gestimuleerd. Daarbij zal ook voldoende aandacht zijn voor gerichte en effectieve ondersteuning van docenten en studenten.

Nu is dit natuurlijk nog steeds een redelijk abstract verhaal, maar ik hoop dat ik hiermee je interesse heb gewekt om een kijkje te nemen op de facultaire website om meer te lezen over de nieuwe Kernvisie. Met vragen en/of opmerkingen kan je terecht bij de contactpersonen die op de website zijn vermeld. Of je kan natuurlijk ook mij een mailtje sturen voor een gesprek en een kop koffie.

Als laatste wil ik jullie nog meegeven dat dit mijn laatste semester zal worden als Assessor. De vacature voor mijn functie zal in maart op de website worden geplaatst. Mocht je meer willen weten kan je me altijd mailen met je vragen. Veel succes dit semester!

Ps: Vul ook allemaal alsjeblieft de NSE in en laat weten wat er goed gaat/beter kan op jouw opleiding! Je kan de link vinden in je Umail.

Met vriendelijke groet,

Julie Külsen, J. (Julie)

Assessor (student-lid van het Faculteitsbestuur)

assessor@law.leidenuniv.nl

LOFZANG OP DE MARKT

Gemeenschap, markt en staat: alle drie zijn nodig voor een goede samenleving. Als ze niet elk de ruimte krijgen die er aan toekomt, als een of twee ervan weggedrukt worden door de andere, dan wordt het een malaise. Balans en evenwicht - de juiste maat - is alles, ook hier. Onze tijd is dit vergeten.

De meeste mensen zijn staatsaanbidders geworden. Ze geloven in de staat, welhaast zoals vroegere generaties in God geloofden. Ze menen dat alleen de staat maatschappelijke problemen kan oplossen en verwachten dan ook dat de staat bij alles het voortouw neemt en met wetgeving en beleid komt. Dit geloof heeft 'rechts' tegenwoordig net zo zeer in zijn greep als 'links'.

Dat is een ernstige misvatting, die zal uitlopen op de vestiging van een totalitair bestel, à la Orwell, à la Huxley, of à la Tocqueville. Of op een combinatie van alle drie. Willen we daar niet terechtkomen, dan moeten we ons opnieuw bezinnen op de grenzen van de staatstaken en de staatsinterventie. En in het verlengde daarvan op de rol en betekenis van gemeenschap en markt. In mijn vorige column ben ik uitgebreid ingegaan op de gemeenschap. In deze is de markt aan de orde.

In de vele jaren die ik nu al deelneem aan het debat in wetenschap, politiek en maatschappij is er weinig dat mij al die tijd meer verontrust heeft dan het volkomen gebrek aan kennis van en inzicht in de werking van de markt. Het overgrote deel van de mensen die aan dit debat deelnemen is op dit punt een onbeschreven blad en weet van toeten noch blazen. Bovendien voelt men grote tegenzin zich erin te verdiepen. Toch zijn dit de mensen die in overwegende mate bepalen welke kant het opgaat, welke beslissingen worden genomen en hoe de maatschappij er, als gevolg daarvan, uitziet. Dat is huiveringwekkend. Want waar geen of onvoldoende inzicht bestaat in marktwerking krijgt de markt niet de ruimte die eraan toekomt en worden verkeerde beslissingen genomen, met kwalijke gevolgen zowel voor de mens - in het bijzonder de zwakkeren - als de planeet: het spook van de armoede, dat de mensheid eeuwenlang heeft geteisterd, keert terug. En ook de aarde wordt vuiler. (De veelgehoorde gedachte dat vooral de markt debet is aan de vervuiling toont aan hoe weinig men eigenlijk van de markt begrijpt).

Men kan de uitleg van marktwerking net zo ingewikkeld maken als men zelf wil. Maar in essentie is de markt niets anders dan vier principes: ruil, arbeidsdeling (specialisatie), geld en concurrentie. Als A bosbessen over heeft en B hout, en A heeft hout nodig en B bosbessen, dan is het voordelig voor beiden te ruilen. Al heel vroeg heeft de mensheid begrepen dat als A zich specialiseert in het kweken van bosbessen en B in het omhakken van bomen, de productie stijgt en er dus meer te ruilen valt, waardoor allen beter in hun behoeften kunnen voorzien. De uitvinding van het geld bevordert de markt i.e. ruilhandel grotelijks. Want als A bosbessen over heeft, maar geen hout nodig heeft, vindt er zonder geld geen ruil plaats. Maar als er geld is, kan B de bosbessen toch kopen, omdat A het geld dat hij daarmee verdient, kan gebruiken om bij een derde iets aan te

schaffen wat hij wel nodig heeft. En als niet alleen B hout produceert, maar ook C, en beiden bieden hun product aan op de markt, dan zal A geneigd zijn het beste hout te kopen tegen de voordeligste prijs. Dat zet B en C aan hun uiterste best te doen een zo goed mogelijk product aan te bieden tegen een zo laag mogelijke prijs. Dat zet aan tot creativiteit en (technische) verbetering en brengt een virtueuze cirkel op gang, die ertoe leidt dat steeds betere producten op de markt komen voor een steeds lagere prijs.

De enige weg uit schaarste, gebrek en armoede is marktwerking. Waar marktwerking niet wordt toegestaan of ernstig wordt belemmerd, is voorspoed en een goede verzorging met goederen en diensten altijd beperkt tot een kleine elite. De staat kan als marktmeester de marktwerking niet vervangen, zoals de ervaringen in het voormalige Oostblok genoegzaam hebben bewezen. Centraal geleide planning van de economie is geen realistische optie. Gemeenschappen kunnen de markt al evenmin vervangen. Het principe van de wederzijdse hulp om niet dat daar geldt, werkt alleen goed op relatief kleine schaal. Men moet van de mens geen - grootscheepse - hulp om niet aan vreemden verwachten. Heiligheid is in het ondermaanse een schaars goed. Het hemd is doorgaans nader dan de rok. Het is niet realistisch om van de mens te veel naastenliefde te verwachten; daarvoor is hij - uitzonderingen daargelaten - teveel gestempeld door de zonde. De markt maakt als het ware gebruik van de zonde - de eigenliefde - om met 'onzichtbare hand', zonder dat maar iemand het nastreeft, desniettemin het bonum commune te bewerkstelligen.

Andreas Kinneging, Hoogleraar Rechtsfilosofie

Het is niet realistisch om van de mens te veel naastenliefde te verwachten; daarvoor is hij teveel gestempeld door de zonde.

Wat is het geheim van de markt? Drieërlei. In de eerste plaats draagt het er sterk toe bij dan men elkaar naar de ogen ziet en zich uitput in het verschaffen van de goederen en diensten die anderen graag willen. In de tweede plaats is de markt onovertroffen in het gebruik maken van de kennis die verspreid over de maatschappij bij talloze individuen en bedrijven bestaat. En ten slotte zet de markt als niets anders aan tot het zoeken naar verbeteringen van bestaande goederen en diensten, of de productiewijze ervan. Ik loop alle drie de aspecten van de marktwerking achtereenvolgens langs.

Om te beginnen het naar de ogen zien. Hoe komt het dat de schappen van de supermarkten iedere dag weer goed gevuld zijn, met een veelheid aan goede en betaalbare voedingsmiddelen? Niet omdat er een wet is die de werknemers van de supermarkten de opdracht geeft iedere dag weer in de voedingsbehoefte van de bevolking te voorzien. En ook niet omdat de eigenaars van die supermarkten gedreven worden door naastenliefde. Supermarkten zijn en worden opgericht door ondernemende mensen, die zoveel mogelijk geld willen verdienen door goederen en diensten aan te bieden die bij het publiek in de smaak vallen en waar men graag voor wil betalen. Hoe meer men het publiek naar de ogen kijkt, des te meer men verkoopt. En dat geldt voor alle aanbieders op de markt, ook voor bijvoorbeeld de toeleveranciers en de toeleveranciers van de toeleveranciers, die hun klanten evenzeer naar de ogen moeten zien. Zo staat de hele aanbodketen op zijn tenen om de

mensheid zo goed mogelijk te dienen. De rol van de staat daarin is minimaal en beperkt zich hoofdzakelijk tot de waarborging van een civiel- en strafrechtelijk juridisch kader. De rol van moraliteit is eveneens minimaal. Het gehele proces wordt bovenal gedreven door eigenbelang. De markt vereist in moreel opzicht weinig van de mens. Ze is eigenlijk een wonder: terwijl men volledig is gericht op zijn eigenbelang, is het resultaat van alle inspanningen het algemeen belang. Natuurlijk gaat het soms mis, vooral als er onvoldoende concurrentie is, maar er wordt vaak wel erg snel en gemakkelijk gewezen op marktfalen, zonder erbij stil te staan hoe goed het systeem over het algemeen werkt en hoe dankbaar we moeten zijn dat het bestaat.

Het belang van de markt ligt echter niet alleen in het voorzien van prikkels die de mens ertoe aanzetten anderen te dienen. Minstens even belangrijk is het feit dat de markt maximaal gebruik maakt van alle in de maatschappij beschikbare kennis. Ik bedoel hier niet wetenschappelijke kennis, maar kennis van de specifieke plaats - en tijdgebonden omstandigheden. Zoals de kennis van bijvoorbeeld een makelaar.

Een markteconomie kenmerkt zich door de afwezigheid van - langdurige - overschotten en tekorten. Dat komt omdat de markt er onmiddellijk op reageert. Als er ergens een overschot van iets is, gaat de prijs omlaag, als er een tekort is, gaat de prijs omhoog. Als de prijs omlaag gaat, wordt er meteen minder van geproduceerd en aangeboden, omdat het product relatief minder oplevert. Als de prijs omhoog gaat, wordt er onmiddellijk meer van geproduceerd, omdat er meer te verdienen valt.

Het is van het hoogste belang dat we de kracht van het marktprincipe onderkennen en omarmen. Anders vallen we opnieuw in een vergelijkbare valkuil als de Russen...

Zo worden overschotten en tekorten in een mum van tijd weggewerkt. Het is goed ook hier even bij stil te staan en te beseffen hoe fenomenaal dit is. Overal waar de markt niet de kans krijgt zijn werk goed te doen, ontstaan overschotten en tekorten. Zoals in alle door de staat geleide plan economieën en op de huizenmarkt in Nederland, die ook sterk vanuit de staat gereguleerd is.

De reactie op dergelijke overschotten en tekorten is steevast dat er meer of betere planning door de staat nodig is. Maar dat is niet waar. Het probleem is de planning zelf, die de marktwerking ondermijnt, bijvoorbeeld door prijsfixatie, en zo voorkomt dat de markt zijn werk kan doen. Die superioriteit van de markt ten opzichte van staatsplanning is niet alleen daarin gelegen dat de markt de noodzakelijke prikkels verschaft aan ondernemende mensen het geconstateerde probleem op te lossen, maar tevens daarin dat de markt, dankzij het prijsmechanisme, veel sneller en beter de feitelijke omstandigheden kent - en de veranderingen daarin - dan de staat en er dus veel sneller en beter op kan reageren. De kracht van de markt ligt er dus ook in dat ze de kennis die verspreid is over de gehele maatschappij veel beter weet te benutten dan de staat.

Een derde en laatste positieve effect van marktwerking is innovatie. De concurrentie tussen de verschillende aanbieders op de markt zet hen onder druk hun product steeds te blijven verbeteren, zonder de kosten en de prijs uit te oog te verliezen. De afnemers willen immers het liefst het beste product voor een betaalbare prijs. Dit leidt ertoe dat in markteconomieën de algemene tendens is dat producten en diensten steeds beter worden tegen een, in reële termen, steeds lagere prijs. Ook dat is een mirakel, waar onvoldoende bij wordt stilgestaan. Het staat of valt bij de concurrentie. Schiet die tekort, bijvoorbeeld door patentwetgeving, dan neemt de innovatiegraad onmiddellijk af. Als het verdienen te gemakkelijk wordt, gaat men achterover hangen.

Met deze korte lofzang op de markt moet hier worden volstaan. Marktwerking is veel omvattender dan hier uit de doeken is gedaan. Voor een volledig begrip ervan dient men zich ook te verdiepen in fenomenen als de rente, aandelen, inflatie, conjunctuur, monopolie- en kartelvorming, et cetera. Deze veranderingen echter niets aan het basale fenomeen van de markt. Ook daar gelden de wetten van vraag en aanbod. En ook op die terreinen wordt de marktwerking vaak verstoord door ondoordacht staatsoptreden, dat ten koste gaat van het algemeen belang.

Het volstaat hier er nogmaals op te wijzen dat de markt behoort tot de fundamenteën van de maatschappelijke orde. Zonder de markt de hem toekomende plaats te geven, is een goede samenleving 'out of the question'. De ervaring van het voormalige Oostblok heeft dat ook empirisch voldoende bewezen. Als men beter had nagedacht was alle ellende daar zelfs te voorkomen geweest, want theoretisch was dankzij Adam Smith cum suis al veel eerder duidelijk geworden dat bij ontstentenis van de markt tekorten, armoede en honger resulteren.

Het is bizar en verontrustend dat zelfs deze ervaring het koor van de markteritici niet een toontje lager doet zingen, en dat hun boodschap ook nog aanslaat in brede kring. Het is van het hoogste belang dat we de kracht van het marktprincipe onderkennen en omarmen. Anders vallen we opnieuw in een vergelijkbare valkuil als de Russen, ruim een eeuw geleden. Dat vereist een grondigere scholing in de markttheorie dan de meeste mensen, ook in toonaangevende kring, nu hebben.

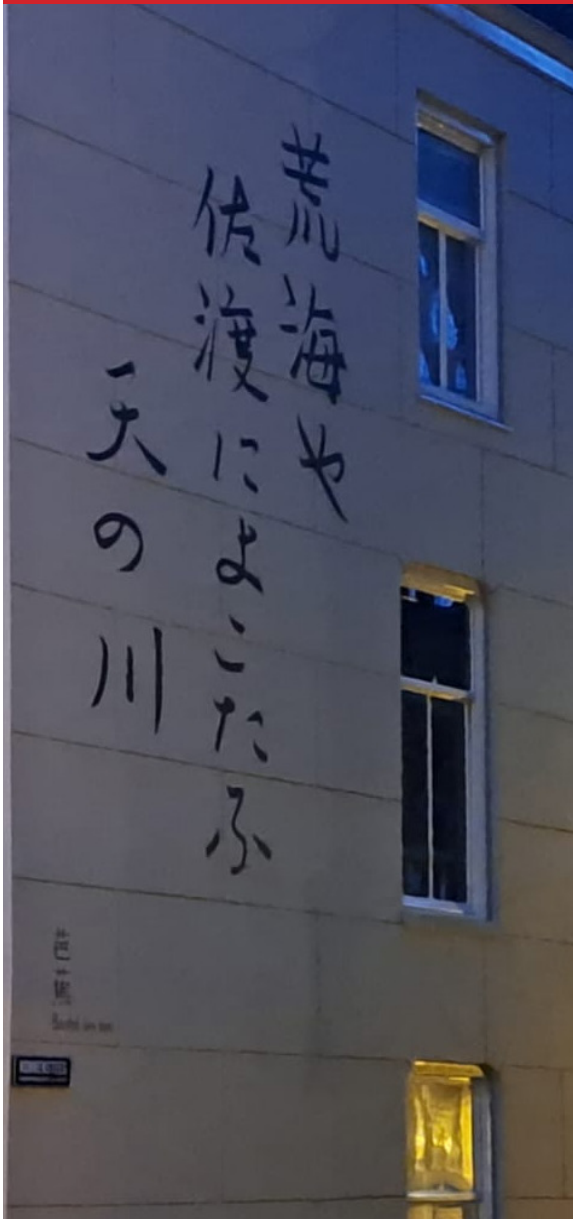
POËZIE AAN DE MUREN EN HARTEN

Wanneer de rechtenstudenten via het Rapenburg naar het KOG lopen of fietsen, merken zij het vrijwel meteen op: de grote Japanse karakters aan de muur van Rapenburg 75. Terwijl de eerstejaars er in het begin de wenkbrauwen voor optrekken, zijn de ouderejaars er al aan gewend. Ook voor de studenten die met de bus heen en terug naar het KOG reizen zijn geschriften in een vreemde taal een bekend gezicht, zoals recht tegenover de bushalte aan de muur van Breestraat 135.

Geschilderde tekens of teksten in een vreemde taal zoals die van Rapenburg 75 of Breestraat 135 zijn niet alleen te vinden aan de muren van deze twee plaatsen, maar ook in de Clarensteeg, Caeciliastraat, Kagerstraat en vrijwel in de gehele sleutelstad. Wat houden deze geschriften en tekens op de muren van onze sleutelstad eigenlijk in?

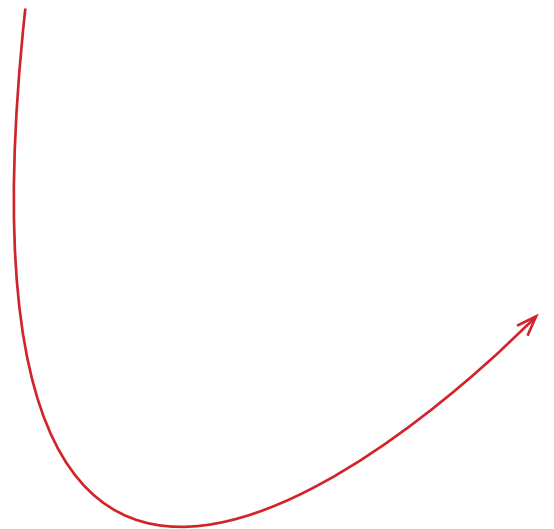

Het schilderen op muren van stegen en straten begon allemaal op 8 oktober 1992 toen Jan Willem Bruins het gedicht van de Russische Marina Ivanova Tsvetajeva genaamd 'mijn verzen' schilderde aan de muur van Nieuwsteeg een à twee minuten lopen van het KOG. Niet kort daarna in 1993 heeft Jan Willems Bruins samen met Ben Walenkamp de stichting TEGEN-BEELD opgericht. Dat hebben zij gedaan met de intentie om verschillende gedichten in vreemde talen te schilderen aan de muren van de stad. Leiden stond in die tijd al bekend om zijn vele talenstudies aan de Universiteit. Vreemdtalige gedichten aan de muren van een stad met zulke talenstudies paste er dan ook perfect bij. In het kader van het project 'Gedichten op muren' heeft de Stichting TEGEN-BEELD tot nu toe wel meer dan honderd muurgedichten geschilderd in de stad.

De muurgedichten rondom Leiden werden met de dag beter bekend en populairder. Niet alleen bij de bevolking van Leiden, maar ook bij vele toeristen. Er werden wandelroutes gecreëerd langs de muurgedichten en vroeger werden er zelfs poëzieavonden gehouden. Met de komst van technologie kregen de muurgedichten in Leiden ook een eigen website. Op de site zijn verschillende wandel- en fietsroutes weergegeven voor poëzieliefhebbers die de muurgedichten willen aanschouwen. De gedichten zijn op de website ook te lezen in het Nederlands en er wordt zelfs wat achtergrondinformatie gegeven over de meeste gedichten. Wie een verhaal heeft over één van de gedichten kan zelfs een mailtje sturen naar het mailadres vermeld op de website. Er is dan een mogelijkheid om het ingezonden verhaal toe te voegen aan de website.

De muurgedichten zijn in 39 talen te vinden, van het Baskisch tot Sarnami. Door de gedichten in meerdere talen dan alleen het Nederlands te schilderen, willen Jan Willems Bruins en Ben Walenkamp de gelijkwaardigheid van verschillende culturen benadrukken. Naast het idee van Jan Willems Bruins en Ben Walenkamp om de gelijkwaardigheid van culturen te benadrukken, willen zij de poëzie toegankelijker maken voor iedereen. Ook voor de mensen in Leiden die het Nederlands niet zo goed beheersen. Doordat de gedichten in zoveel verschillende talen zijn geschreven, is er bijna voor elke moedertaal een gedicht in de stad geschilderd. Op die manier kan iedereen in Leiden zich verbonden voelen met het gedicht en aan de stad. Over de verschillende talen vertelt een Leidenaar in een interview met de redactie: 'Ja, leuk zo allemaal in verschillende talen. Lekker divers allemaal, ook mooi om eens gezien te hebben.' In een interview met Veerle van der Gracht zegt Ben Walenkamp over de keuze voor verschillende talen: 'Ik wil laten zien dat het prachtig is om naar een Russisch teken of naar een Japans karakter te kijken.'

En waar kan dit beter dan in een stad die bekend staat om zijn talen door zijn universiteit en de Hugenoten uit Frankrijk en Vlaanderen.'

Veel van de muurgedichten zijn geschreven door beroemde dichters van landen en/of regio's. Op de hoek van de Houtstraat en het Rapenburg is bijvoorbeeld het gedicht 'Sonnet xxx' te vinden van William Shakespeare, een van de beroemdste dichters aller tijden. In de Choorlammersteeg het gedicht 'naamloos' van Jan Arends en aan de Plantage 1, hoek Veerstraat, het gedicht 'Natur und Kunst' van Johann Wolfgang von Goethe. Als een echte lieflijke oerknal van de Nederlandse literatuur heeft de Stichting TEGEN-BEELD gewerkt aan het schilderen van 'Hebban olla vogala'. Die werd samen met het gedicht 'Stoa' geschilderd toen de Stichting de opdracht kreeg om twee gedichten aan te brengen bij de universiteit. Het gedicht 'Stoa' staat buiten in de tuin van Rapenburg 70 (de oude UB van de Universiteit Leiden en tegenwoordig het kantoor voor het College van Bestuur). 'Hebban olla vogala' staat binnen in het trappenhuis van het kantoor voor het College van Bestuur. 'Hebban olla vogala' is trouwens ook het enige muurgedicht die niet openbaar toegankelijk is voor iedereen.

Er zijn ook buiten de Stichting om muurgedichten geplaatst. Aan sleutelstad.nl vertelt de Stichting-voorzitter Hetty Leijdekkers daarover dat het de eenheid van het project in gevaar kan brengen. Volgens Leijdekkers is de stijl zodanig afwijkend dat ze het niet prettig vinden. Ook zegt Leijdekkers: 'Wij kunnen inderdaad niks tegenhouden en dat willen we ook niet. Maar wij hopen dan dat mensen uit zichzelf denken dat inmenging in zo'n project niet zo gepast is. Wij hebben in dertig jaar iets neergezet, dus ik vind dat we daar wel iets over mogen zeggen.' Een initiatiefnemer van een muurgedicht van buiten de Stichting om is de dichter Joost van Gijzen. Zelf zegt hij dat er wel een verzoek was om samen te werken met TEGEN-BEELD, maar dat het van de hand werd gewezen. Ook hij vertelt aan sleutelstad.nl: 'De stichting ontmoedigt elk particulier initiatief en heeft de focus op buitenlandse gedichten, maar waarom geen aandacht voor onze Leidse dichters? Waarom zouden zij de keurmeester zijn van de cultuur in de stad?'.

Het einde voor de muurgedichten is nog niet nabij. Volgens de Stichting staan er een aantal restauraties van overgeschilderde muurgedichten op het programma en een aantal gedichten in nieuwe vreemde talen. Dat de muurgedichten in vreemde talen geschreven zijn, is uiteindelijk ook gewoon één van de redenen geweest voor deze beroemdheid. Met grote afwachting zullen de bewoners en de studenten van onze sleutelstad moeten wachten op de nieuwe gedichten die de straten zullen versieren met gevoelens. Vraagt u zich trouwens af wat het favoriete muurgedicht van de redacteur van dit stuk is? Die is momenteel niet meer te zien, maar laten we hopen dat dit gedicht ook opnieuw wordt geschilderd.

EERSTEJAARS RUBRIEK

HOE VERGAAT HET ONZE JONGSTE JURISTEN?

In deze rubriek stelt NOVUM vragen aan een eerstejaars rechtenstudent(e). De studietijd is een periode met allerlei nieuwigheden, die spannend, leuk, maar soms ook overweldigend kunnen zijn. Om onze jongste juristen niet uit het oog te verliezen in deze belangrijke tijd voor hen, probeert de redactie van NOVUM zo vaak mogelijk bij één van de nieuwe studenten of studentes of ze alles nog 'onder controle' hebben.

Hoe vergaat het... **Levi Kanis?**

KUN JE EEN KORTE INTRODUCTIE GEVEN VAN JEZELF?

Ik ben Levi, 18 jaar oud en kom uit Santpoort, een dorp in de buurt van Haarlem. Ik zit nu in mijn eerste jaar rechtsgeleerdheid aan de Universiteit Leiden. Ik voetbal zelf drie keer per week en kijk ook veel naar voetbal.

IS ER IETS WAT JE MIST VAN DE MIDDELBARE SCHOOL?

Het enige wat ik eigenlijk echt mis aan de middelbare school is het feit dat het lekker dichtbij huis was in vergelijking met nu, maar voor de rest zijn er weinig tot geen dingen die ik mis aan de middelbare school.

VOEL JIJ JE AL ENIGZINS JURIST NA TWEE BLOKKEN RECHTSGELEERDHEID?

Zeker nog niet. Ik denk dat het vooral komt door het feit dat we nu nog best veel bezig zijn met inleidende vakken, die ook veel uiteenlopen trouwens. Ik heb wel al veel kennis opgedaan over het recht. Ondanks dat voel ik me momenteel totaal nog geen jurist.

IS DE OPLEIDING ZOALS JE HET HAD VOORGESTELD?

Ja eigenlijk wel. Het enige wat ik niet had verwacht was het feit dat er nog zoveel meer verschillende rechtsgebieden waren dan dat ik van tevoren zelf had bedacht/voorgesteld.

WELKE PROFESSOR/DEOCENT(E) INSPIREERT JOU EN WAAROM?

Eerlijk gezegd is er geen professor/docent(e) die mij heeft geïnspireerd. Dit komt vooral door het feit dat ze zelf vooral bezig zijn met het uitleggen van hun vak en hun persoonlijke ervaringen buiten beschouwing houden. Het enige wat ik wel weet is dat professor Ellian een bijzonder levensverhaal heeft, maar hij heeft er zelf niet veel over verteld en heeft mij daardoor ook niet daadwerkelijk geïnspireerd.

WELK VAKGEBIED LIJKT JE INTERESSANT?

Tot nu toe vind ik burgerlijk recht het meest interessant. Dit komt doordat veel situaties en dingen waar we het over gehad hebben erg bekend voorkomen. Daarnaast lijkt mij inleiding bestuursrecht, wat we volgend semester krijgen, ook erg interessant.

HEB JE LEIDEN AL EEN BEETJE LEREN KENNEN?

Prima! Niet geweldig, maar dat komt nog wel denk ik. Tot nu toe vind ik het een gezellige stad.

WAT IS JE FAVORIETE PLEK OP HET KOG?

De bibliotheek, omdat ik dat gewoon een goede plek vind om in alle rust te studeren voor bijvoorbeeld tentamens.

**HOE WAS JE GEVOEL VOORAFGAANDE AAN DE
LAATSTE TENTAMENWEEK?**

Mijn gevoel is wel goed. Het enige is wel dat ik ook nog herkansingen heb dus alles bij elkaar wordt het wel veel, maar ik heb er vertrouwen in dat het goed zal komen.

OVER TIEN JAAR BEN IK...

Hopelijk aan het werk met iets wat ik tijdens deze opleiding heb geleerd. Ik heb nog geen idee wat dat dan precies zou zijn, maar daar kom ik nog wel achter gedurende de opleiding.

WIL JE NOG IETS KWIJT?

Telstar is de beste club van Nederland!

WAT BETEKEN DE VAL VAN FTX VOOR DE TOEKOMST VAN CRYPTO?

Wie dacht dat de handel in cryptovaluta een tijdelijk fenomeen zou blijken, heeft het goed mis. De crypto-industrie heeft zich sinds de invoering van de Bitcoin in 2008 in korte tijd tot een wereldwijde markt ontwikkeld die inmiddels een waarde heeft van honderden miljarden euro's. Maar uit de recente val van cryptoplatform FTX blijkt ook hoe kwetsbaar deze industrie kan zijn. Hoe heeft de razendsnelle ondergang van FTX plaats kunnen vinden? En wat betekent dit voor de toekomst van crypto?

Op het eerste gezicht lijkt de instorting van FTX misschien niet zoveel te verschillen van de traditionele 'bank run'. Naar aanleiding van negatieve persberichten over het platform ontstond grote chaos onder investeerders. Tot grote schrik van FTX werden door de onrustige investeerders in één dag miljarden dollars van de beurs gehaald. Dit leidde vervolgens tot een massale waardevermindering van de cryptovaluta. Ook bleek dat FTX niet het geld voorhanden had om de klanten terug te betalen. Net als in een traditionele 'bank run'.

Toch is de val van FTX ten dele ook te wijten aan de aard van cryptovaluta zelf. Ten eerste zijn cryptomunten berucht om hun gigantische waardeschommelingen. Dit maakt het ook zo spannend en zo gevaarlijk om in cryptobedrijven te beleggen. Daarnaast betekent de nieuwigheid van de crypto-industrie ook dat er nog weinig concrete regelgeving bestaat om de markt te reguleren. Nationale wetgevende instanties kunnen de snelle ontwikkeling van de crypto-industrie simpelweg niet bijhouden. Dit heeft het ook mogelijk gemaakt dat FTX in administratieve chaos verkeerde zonder dat daar van overheidswege enige kritiek op werd geleverd. Hierdoor zijn klanten van cryptobedrijven ook extra kwetsbaar: niet alleen bestaat er nog geen beschermende wetgeving zoals die voor 'gewone' aankopen geldt, maar er bestaan ook geen concrete waarborgen dat cryptobedrijven hun zaken wel op orde hebben.

Naar aanleiding van de ondergang van cryptoplatform FTX komt de discussie over de wenselijkheid van de handel in cryptovaluta weer op gang. Onder andere heeft De Nederlandse Bank (DNB) gewaarschuwd voor de gevolgen van het voortgaande gebrek aan regelgeving voor cryptovaluta. In feite heeft Nederland twee opties om de risico's verbonden aan deze lucratieve maar risicovolle markt te beperken. De eerste optie is al verwezenlijkt in China: daar geldt een volledig verbod op de handel in crypto's. Het is niet voor niets dat platform Binance al zo vaak is verhuisd: van China naar Japan, Malta en tot slot de Kaaimaneilanden. Alles omdat cryptoplatforms steeds nauwer in de gaten worden gehouden door nationale overheden.

Er is echter ook een tweede optie: het creëren van nieuwe wet- en regelgeving die naast beperkingen ook ruimte maakt voor investering in en ontwikkeling van de cryptosector. In de EU is deze procedure al volop in gang gezet. De belangrijkste van deze nieuwe regels is de Verordening markten voor crypto-activa (MiCA). Met de inwerkingtreding van deze verordening moeten kopers van cryptovaluta een bescherming gaan genieten die te vergelijken valt met die voor consumenten van meer traditionele beleggingen. Er moeten meer verantwoordelijkheden komen voor aanbieders van cryptovaluta, bijvoorbeeld om klanten bewust te maken van de gevaren van cryptobeleggingen. Ook komt er meer toezicht, in het bijzonder vanuit de Europese Autoriteit voor veiligheid en markten (ESMA) en de Europese Bankautoriteit (EBA). Verder wil de EU cryptocriminaliteit harder aan gaan pakken door middel van een aangescherpte versie van de Transfer of Funds Regulation (TFR). Hierdoor moet het mogelijk worden om de personalia van cryptohandelaren te achterhalen en kunnen criminelen zich niet meer verstoppen achter de anonimiteit van de cryptomarkt.

Hoewel de invoering van nieuwe Europese wetgeving zeker meer transparantie kan creëren, zal het niet een einde kunnen maken aan alle wantoestanden op de cryptomarkt. Hiervoor zal wereldwijd initiatief genomen moeten worden. Bijvoorbeeld in de VS, waar regelgeving voor cryptovaluta nog altijd ver te zoeken is. En dus blijven cryptovaluta vooralsnog een investering voor waaghalzen.

IN GESPREK MET...

Prof. mr. dr. Reijer Passchier

Reijer Passchier (1987) is sinds 1 oktober 2022 hoogleraar Digitalisering en de democratische rechtsstaat aan de Open Universiteit en daarnaast universitair docent staats- en bestuursrecht aan de Universiteit Leiden. Zijn boek *Artificiële intelligentie en de rechtsstaat* werd in 2021 uitgegeven door Boom Juridisch. NOVUM – waar hij 2009-2010 nog hoofdredacteur van was – ging met hem in gesprek over zijn carrière, werk, en visie.

Zou je iets kunnen vertellen over je studie?

Na de middelbare school ging ik allereerst naar het Koninklijk Instituut voor de Marine. Ik wilde namelijk Officier der Mariniers worden. Na enige tijd bleek echter dat ik niet over alle eigenschappen beschikte om een goed militair te worden. Vervolgens ging ik naar Leiden om rechten te studeren, vooral omdat een van mijn beste vrienden, Jelle Oud, dat ook ging doen. Ik vond studeren direct fantastisch en ik werd lid van Justus Lipsius, de studievereniging voor rechtsfilosofie. Mijn docent-tutor, professor Afshin Ellian, liet ons Kafka's *Het proces* lezen: om een goed jurist te zijn moest je meer lezen dan alleen studieboeken. Ik was gegrepen door het recht en het denken over de democratische rechtsstaat, en wel zodanig dat ik ook in het recht wilde promoveren en mijn studie daarop afstemde: ik volgde er nog vakken naast bij Oud-Grieks en Filosofie en werd student-assistent bij professor Wim Voermans. Toevallig kwam er, net toen ik afstudeerde, een promotieplek bij Voermans vrij.

Hoe zag je promotieonderzoek er uit?

Het onderwerp lag eigenlijk al klaar: Voermans had een beurs gekregen voor onderzoek naar 'covert constitutions', dus mijn proefschrift ging logischerwijs ook daarover. Wel heb ik de titel veranderd naar 'informal constitutional change'. Er was in die tijd al een discussie gaande in de literatuur over de vraag of je constitutionele verandering meer moest bezien vanuit een formeel-juridisch perspectief, of juist meer vanuit de veranderende maatschappelijke en politieke situatie. In mijn proefschrift betoogde ik dat je niet alleen moest kijken naar formele veran-

deringen in de tekst van de grondwet, maar ook naar uitspraken van rechters en de politiek; het gaat dan bijvoorbeeld ook om conventies die de betekenis van een tekst veranderen naar iets wat de grondwetgever niet voor ogen had. Je kunt bijvoorbeeld denken aan Nederland en de Europese Unie: de EU heeft een enorme invloed op ons leven en de praktijk van het staatsrecht, maar dat staat nergens in de tekst van de Grondwet. Of bijvoorbeeld Japan: volgens artikel 9 van de naoorlogse Japanse Grondwet mag het land geen leger hebben, maar reeds in de jaren '80 had het de vijfde krijgsmacht ter wereld. Het pacifisme van de Grondwet heeft wel veel invloed op hoe die krijgsmacht wordt ingezet, maar het verschil tussen de tekst en de praktijk is op dit punt enorm.

En hoe ben je na je promotie in je huidige positie terechtgekomen?

Na mijn promotie heb ik eerst een tijdje aan de Universiteit van Tilburg gewerkt, onder andere in het project *Nederland Rechtsstaat*. Daarna ben ik bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid gaan werken aan digitalisering en de rechtsstaat; dat was iets waar ik al langer interesse in had, maar op een gegeven moment realiseerde ik me dat ik me toch meer thuis voelde op de universiteit. Ik gaf al één dag per week college in Leiden, en sinds 2020 dus vier dagen aan de Open Universiteit. Dat is wel een andere ervaring: de OU geeft vooral afstandsonderwijs via het internet. Fysieke werkgroepen zijn schaars. Het studentenpubliek is ook veel diverser: studenten werken full-time, hebben een gezin, zitten in de gevangenis of zijn topsporter. Ook hebben sommige studenten niet de gebruikelijke vooropleiding voor de universiteit, namelijk vwo, gedaan. Het

FOTO: FOLLOW THE MONEY

is een veel jongere universiteit met een dynamisch karakter. Leiden heeft een fantastische naam en traditie. Wat dat betreft heb ik met Leiden en de OU samen 'the best of both worlds'. Na mijn promotie heb ik eerst een tijdje aan de Universiteit van Tilburg gewerkt, onder andere in het project Nederland Rechtsstaat. Daarna ben ik bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid gaan werken aan digitalisering en de rechtsstaat; dat was iets waar ik al langer interesse in had, maar op een gegeven moment realiseerde ik me dat ik me toch meer thuis voelde op de universiteit. Ik gaf al één dag per week college in Leiden, en sinds 2020 dus vier dagen aan de Open Universiteit. Dat is wel een andere ervaring: de OU geeft vooral afstandsonderwijs via het internet. Fysieke werkgroepen zijn schaars. Het studentenpubliek is ook veel diverser: studenten werken full-time, hebben een gezin, zitten in de gevangenis of zijn topsporter. Ook hebben sommige studenten niet de gebruikelijke vooropleiding voor de universiteit, namelijk vwo, gedaan. Het is een veel jongere universiteit met een dynamisch karakter. Leiden heeft een fantastische naam en traditie. Wat dat betreft heb ik met Leiden en de OU samen 'the best of both worlds'.

Je leeropdracht aan de Open Universiteit is 'digitalisering en de democratische rechtsstaat'. Kun je daar iets meer over vertellen?

Ik heb al mijn hele leven iets met technologie. Mijn vader is werktuigbouwkundige, dus de techniek stond bij ons thuis in hoog aanzien. Ik heb als scholier ook nog geëxperimenteerd met programmeren.

Tijdens mijn promotieonderzoek, in 2014, heb ik een tijdje aan de University of Texas in Austin gewerkt. Daar sprak ik Patricia Kelso: zij is inmiddels 95 jaar maar nog heel helder, en ze heeft samen met haar man, wijlen Louis Kelso, baanbrekend onderzoek gedaan naar de impact van technologie op onze samenleving. De 'digitale revolutie' is een voortzetting van de industriële revolutie, maar eigenlijk is in die meer dan tweehonderd jaar de impact van al die revoluties op onze instituties nog steeds niet goed doordacht. We hebben na al die tijd in veel opzichten nog steeds het recht van een landbouwsamenleving, zo betogen de Kelso's. De vraag die ik wil stellen is: welk recht zou dan wél geschikt zijn voor zo'n geïndustrialiseerde en gedigitaliseerde samenleving?

Dat heb ik allemaal niet besproken in mijn proefschrift – daarin komt het woord ‘technologie’ precies één keer voor – maar ik heb er in mijn tijd bij de WRR wel veel aan gewerkt. Tegelijkertijd is de methode wel vergelijkbaar: mijn proefschrift had een vergelijkende benadering en keek naar ontwikkelingen in het recht, en dat is ok heel goed toepasbaar op de omgang met technologie. Uit dat onderzoek kwam mijn nieuwe boek *Artificiële intelligentie en de rechtsstaat* voort; een voorpublicatie daaruit is als artikel verschenen in *Ars Aequi*.

Op dat spoor zit ik nog steeds. Digitalisering vergroot twee verschillende machtsconcentraties: bij de overheid en bij Big Tech. Het boek dat ik vorig jaar heb geschreven gaat voor zeventig procent over de rol van de overheid en voor dertig procent over de rol van Big Tech; ik werk nu aan een nieuw boek waarin ik mij afvraag: hoe heeft zoiets als ‘Big Tech’ kunnen ontstaan? En hoe verhoudt Big Tech zich tot de democratische rechtsstaat?

Je ziet inderdaad dat er ook historische parallellen te trekken zijn bij de opkomst van grote bedrijven en de rol van technologie daarin: dat zag je bijvoorbeeld ook in de negentiende eeuw.

Dat klopt: digitalisering en technologie zijn als het ware een vliegwieltje dat reeds bestaande ontwikkelingen versterkt. En is deels de overheid maar vooral ook bedrijven die dat bepalen – en die zijn niet altijd geïnteresseerd in privacy van gebruikers of het tegengaan van klimaatverandering, maar vooral in hun aandelenkoersen en het maken van winst. Eind negentiende eeuw zag je dat ook al, maar dat is nu nog veel sterker geworden. Bedrijven hebben nu nog veel meer manieren om wetgeving en supranationale verbanden naar hun hand te zetten of de regels van staten te ontwijken. We kunnen dus wel veel van de geschiedenis leren, maar we moeten er ook een aantal nieuwe factoren in meenemen; de globalisering is er daar ook een van. We hebben als samenleving wel geprobeerd om die macht in te perken, bijvoorbeeld door het mededingingsrecht, maar dat lukt slechts in beperkte mate.

Zien we iets van deze ontwikkelingen terug in het juridische onderwijs?

Het is vrij bizar dat je tweehonderd jaar na de Industriële Revolutie nog steeds een rechtenstudie kunt afronden zonder ook maar iets over technologie te hebben gehoord. Universiteiten beginnen inmiddels een beetje wakker te worden, maar dat is ook echt nog maar een begin.

Je zou kunnen zeggen dat juristen vooral opgeleid worden om te denken in abstracties, afgeschermd van reële technologische ontwikkelingen.

Het recht wordt inderdaad vooral als een heel formeel probleem onderwezen. Het recht krijgt echter pas betekenis in zijn context. Een ander probleem is de enorme specialisatie, waardoor alles door een heel specifieke lens wordt bekeken en men gauw in dogma's vervalt. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het onderscheid tussen publiek en privaats: dat komt met de digitalisering van de maatschappij en de opkomst van Big Tech extra onder druk te staan. Waar zou je grote technologiebedrijven bijvoorbeeld indelen? Ondernemingsrecht, constitutioneel recht, mededingingsrecht? Technologiebedrijven zijn inderdaad grotendeels privaatrechtelijke constructen, maar met heel veel publieke macht. Technologiebedrijven doorkruisen in toenemende mate zelfs het internationale machtsstelsel van soevereine staten. In veel opzichten zijn zij ‘globale staten naast de staat’, zoals mijn collega Sofia Ranchordas het stelt. Ik doceer op dit moment met veel plezier het vak ‘politiek staatsrecht’, maar steeds vaker denk ik: zouden we daar niet eigenlijk ‘politiek privaatrecht’ van moeten maken?

NOVUM

QUESTIONNAIRE

Prof. mr. dr. drs. Mirjam Sombroek-Van Doorm

Mirjam Sombroek-van Doorm (1968) is sinds oktober 2022 hoogleraar Recht en Gezondheid bij het Instituut voor Privatrecht. Ook bekleedt zij de functie Directeur Bedrijfsvoering binnen het bestuur van de Rechtenfaculteit. Naast de Universiteit Leiden doceert zij ook aan de Universiteit van Parijs.

Wat is uw belangrijkste karaktertrek?

Nou, jullie beginnen meteen met een lastige vraag. Maar goed, ik denk dat ik nieuwsgierig ben, creatief en altijd open sta voor heel verschillende dingen. Zo studeerde ik niet alleen Rechten, maar ook Franse taal- en letterkunde. En binnen het recht heb ik altijd een passie gehad voor zowel het internationale recht, dat ook mijn juridische afstudeerrichting was, als voor het civiele recht en het gezondheidsrecht. Mijn proefschrift ging over het medisch beroepsgeheim in relatie tot kindermishandeling. En op dit moment ben ik actief in de nationale en internationale kinderrechten, terwijl mijn leeropdracht is: Recht en gezondheid. In die opdracht komt een andere eigenschap van pas: verbinding zoeken en tot stand brengen. Zo probeer ik de juristen – niet alleen de gezondheidsrecht juristen – in verbinding te brengen en zo de diverse juridische vragen die medische innovaties meebrengen, samen te beantwoorden.

Dus als ik met deze omweg bij jullie vraag terugkom: ik denk dat mijn nogal brede belangstelling wel een karaktertrek van me is. Misschien ook wel een beetje: ‘go with the flow’. Dus kansen grijpen die zich voordoen, ook als je nog niet goed weet wat het gaat worden. Dat zie je ook in mijn loopbaan binnen onze faculteit, waar ik totaal verschillende dingen heb gedaan, van onderzoek en onderwijs tot bedrijfsvoering en het opzetten van het Meijers Instituut en het Bureau internationaal onderwijs. Het was vaak het toeval een kans geven. Het waren vaak de mensen en de onderwerpen die op mijn pad kwamen. In het faculteitsbestuur ga ik me de komende tijd, naast mijn hoogleraarschap, bezighouden met het heel actuele vraagstuk van de ‘internationalisering’.

Wat is uw favoriete eigenschap in anderen?

Ik hou van mensen die creatief zijn, en die open staan voor iets nieuws, die eerlijk zijn en autonoom, eigen.

Wat is de belangrijkste eigenschap van een jurist?

Recht gaat uiteindelijk altijd over mensen. Over hoe we onze samenleving inrichten, over rechtvaardigheid, en over het beslechten van geschillen tussen mensen. Juristen moeten dus een intense belangstelling hebben voor de mens en zijn of haar gedrag.

Wat is uw favoriete bezigheid?

Lezen en misschien ook wel vormgeven. Ik ben vaak bezig mijn omgeving vorm te geven. Of dat nou thuis is, waar ik net uit een grote verbouwing kom, of in de faculteit waar ik mij als directeur bedrijfsvoering de laatste jaren intensief heb beziggehouden met de organisatie en inrichting van de stafdiensten. Want ‘omgeving’ en ‘inrichting’ dóen ertoe. Ook in onze faculteit.

Wie is uw favoriete schrijver?

Ik heb denk ik niet één favoriete schrijver. Ik lees veel. Van Saadi’s ‘*Rozentuin*’, tot Julian Barnes’ ‘*Levels of life*’. Ook lees ik veel Franse literatuur. Maar ook Nederlandse, pas nog het boek van Arthur Japin, ‘*Wat stilte wil*’.

Welk levend persoon bewondert u het meest?

Ik ben niet zo van het bewonderen. Maar laat ik zeggen: al onze studenten en docenten die zich de afgelopen coronajaren hebben staande gehouden, en die hun leven toch hebben weten vorm te geven.

Wie uit de geschiedenis zou u wel willen zijn?

Ach, de geschiedenis, ik ben wat meer van de toekomst.... De Portugese schrijver Fernando Pessoa schreef er in zijn Dagboek der rusteloosheid iets moois over: 'De charme van het verleden?' Dat is de herinnering eraan, want zich het verleden herinneren is er het heden van maken, en het verleden is het heden niet en kan het heden niet zijn...'. Dat vind ik mooi gezegd. Het gaat dus om de toekomst. Pessoa was trouwens zijn leven lang rusteloos op zoek naar de nuttelosheid van het leven; maar hij was wél op zoek, en dat kan toch niet anders dan een vorm van toekomst zijn geweest.

Wat is uw favoriete wet?

Het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind. Er zijn soms maar zo weinig mensen die weten dat dat verdrag überhaupt bestaat en hoe dat ons recht en daarom de positie van kinderen wereldwijd beïnvloedt. Dat zag ik net ook weer in Parijs, voor mijn masterstudenten aan wie ik college gaf over The Right to Health, daar was het verdrag vrijwel nieuw.

Welk wetsartikel zou u willen afschaffen?

Achter jullie vraag zit een beetje een gevoel van de wet als de ultieme vorm van het recht: dat je kan invoeren en afschaffen – alsof je er daarmee bent. Maar recht-maken en recht-doen is mensenwerk, ik zei het net al. En de wet speelt natuurlijk een rol, maar een rol die minder belangrijk is dan we zelf soms denken.

Wat is uw favoriete arrest?

Misschien dan toch maar gewoon Lindenbaum-Cohen. Elke student in onze faculteit kent het arrest, of ze nou rechten of criminologie studeren. Het arrest laat zo mooi zien dat het uiteindelijk veel meer om de toepassing van het recht gaat, dan om het invoeren of afschaffen van de harde wet, het bekende 'dura lex sed lex'. Ik vind juist dat levende recht zo mooi. Recht als opdracht aan mensen om de wereld een beetje beter te maken.

Wat is uw favoriete restaurant?

Dat staat in Parijs. Het is klein en charmant. En ik ga jullie niet vertellen waar het is...

Wat is uw favoriete gerecht?

Echte Franse uiensoep.

Parijs of Leiden?

Ik ben geboren in Duitsland en ik heb op veel plaatsen gewoond. Maar Parijs en Leiden hebben mij het meest gevormd. De komende jaren wil ik proberen de samenwerking tussen de Leidse universiteit en de Sorbonne te versterken. Het antwoord zal dus niet verrassen: alletwee!

Wat is uw motto?

Wees open, zeg wat je dwars zit en wees niet bang. Wij zijn in de universiteit niet altijd goed in het geven van feedback, in het stellen van de echte vragen, in het melden als iets niet ok is, en in het geven van eerlijke antwoorden.

Wat is de belangrijkste les die u ooit is geleerd en van wie was dat?

Dat twijfel bij het leven hoort. Zeker in de wetenschap. Universiteiten zijn in de kern *places of organized scepticism*, schreef wetenschapssocioloog Robert Merton. Want zó help je de wetenschap vooruit, door te twijfelen en door te blijven vragen. En in die wereld heb ik verreweg het grootste deel van mijn leven geleefd en die heeft me ook gevormd.

En de *les* die ik geleerd heb, en die ik aan onze studenten en mijn jonge collega's zou willen meegeven is misschien wel: twijfel is goed, maar laat de twijfel niet de overhand krijgen in je persoonlijk leven. Studenten van tegenwoordig zijn zo bang om verkeerde keuzes te maken. En dat is nergens voor nodig. Want echt hoor: wie had gedacht dat, toen ik als jong meisje studeerde aan de Sorbonne, ik daar twintig jaar later les zou staan te geven?

Als u de studente Mirjam van destijds een advies zou mogen geven, welk advies zou dat dan zijn?

Volg je hart en wees niet bang.

BEN JIJ ONZE NIEUWE REDACTEUR?

NOVUM Magazinne heeft altijd plek voor enthousiaste studenten die onze redactie willen versterken. Schrijf jij graag en vlot, neem je graag het initiatief, en heb je oog voor detail? Dan zijn wij op zoek naar jou!

Als redacteur heb je de vrijheid om je eigen onderwerpen te bepalen en kun je steeds een andere rubriek verzorgen. Zo blijf je betrokken bij het blad op allerlei verschillende manieren. Uiteraard zijn ideeën voor een nieuwe rubriek ook altijd welkom. Indien je slechts eenmalig een bijdrage zou willen leveren aan NOVUM Magazine, is dat ook mogelijk.

**Ben je geïnteresseerd of heb je andere vragen?
Neem dan contact met ons op via:**

novum@law.leidenuniv.nl

Redactie

Rudolf Willem van Dam

Lars Volborth

Frank van der Salm

Cas de Koning

Sabine Pennings

Yusuf Kolukisa

Karel Wijdeveld (*hoofredacteur*)

Mathijs de Jong (*eindredacteur*)

Hadassah Drukarch

Joris van de Riet

Jurian Bos

Bouchra Boulouize

Mahatma Martinus

